

**Wpływ interwencji WPR na konkurencyjność
gospodarstw i ochronę środowiska przyrodniczego.
Znaczenie ekoschematów.**

dr hab. Marek Zieliński. Prof. IERiGŻ PIB

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
Ekoschematy jako podstawowa interwencja służąca ochronie środowiska przyrodniczego we WPR 2023-2027	4
Znaczenie ekoschematów w polskich gospodarstwach rolnych z uwzględnieniem ich struktury agrarnej	7
Konkurencyjność gospodarstw stosujących ekoschematy na tle pozostałych z uwzględnieniem ich struktury agrarnej	12
Komentarz końcowy	14
Studium przypadku województwo lubelskie	15
Rolnicy o ekoschematach	21
Kwestionariusze do ekoschematów	22

Opracowanie:

Dr hab. inż. Marek Zieliński, prof. IERiGŻ-PIB to pracownik naukowy Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie, z którym jest związany zawodowo od 2006 roku. W strukturach Instytutu pełni funkcję kierownika Zakładu Ekonomiki Gospodarstw Rolnych i Ogrodniczych, a także zasiada w Radzie Naukowej tej placówki. Jego działalność badawcza koncentruje się wokół ekonomiki gospodarstw rolnych, opłacalności produkcji oraz wpływu Wspólnej Polityki Rolnej UE na polski sektor agrarny. Ważnym obszarem jego zainteresowań i ekspertyz naukowych jest również rolnictwo ekologiczne oraz ekonomiczna ocena działań adaptacyjnych rolników w obliczu postępujących zmian klimatycznych.

Warszawa
Kwiecień 2026

Fundacja Polska z Natury

polskaznatury.org.pl

WSTĘP

Wyniki analizy profesora Zielińskiego to potwierdzenie, że sukces i przyszłość rodzinnych gospodarstw leżą w rękach rolników, którzy odważnie decydują się na wdrożenie nowoczesnych praktyk agrotechnicznych. Co ważne, ten skok zyskowności nie wynika wyłącznie z samych dopłat rekompensujących koszty, ale przede wszystkim z optymalnego wykorzystania zasobów i trwałej poprawy potencjału produkcyjnego gospodarstw. To rolnicy, którzy inwestują w zrównoważoną produkcję – od dbałości o żyzność gleby i racjonalne nawożenie, po kompleksowy dobrostan zwierząt – mają szansę osiągać realny zysk, notując blisko 30 proc. wyższy dochód. Poprzez promocję dobrych praktyk i przykładów nasza kampania “Rolnik na Plusie” pomaga budować taką odwagę. Liczę na to, że zarówno dane z raportu, jak i głos rolników - liderów zaangażowanych w nasze działania, przekonają tych, którzy jeszcze się wahają. Tu liczby najdobitniej potwierdzają, że najmocniej na swoje konto pracują ci, którzy mają największą ambicję: rolnicy realizujący więcej praktyk podwajają swoje dochody. To jest prawdziwa siła ekonomiczna, która daje rodzinnym gospodarstwom stabilność i niezależność w niestabilnych czasach.

Krzysztof Perycz-Szczepański,
Prezes Zarządu Fundacji Polska z Natury

Ekoschematy jako podstawowa interwencja

służąca ochronie środowiska przyrodniczego
we WPR 2023-2027

W Unii Europejskiej (UE), w tym w Polsce, wzrastają oczekiwania i wymagania społeczeństwa dotyczące roli rolnictwa jako źródła zarówno wysokiej jakości dóbr rynkowych, jak i dóbr środowiskowych. Komisja Europejska (KE) widzi duży potencjał ochrony środowiska przyrodniczego przez unijne rolnictwo, a korzyści wynikające z jego wsparcia finansowego wiąże z podtrzymaniem żywotności ekonomicznej oraz podniesieniem świadomości ekologicznej i skłonności gospodarstw rolnych z tych obszarów do wprowadzania zmian związanych z lepszą ochroną środowiska przyrodniczego. Ważną szansę skutecznego wsparcia rolnictwa w tym zakresie jest jego uczestnictwo w instytucjonalnych działaniach środowiskowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) 2023-2027.

Instytucjonalne działania środowiskowe odgrywają fundamentalną rolę w ramach WPR 2023-2027. W pierwszej kolejności mowa tu o ekoschematach. Są one obowiązkowe dla państw członkowskich, ale ich realizacja przez rolników jest dobrowolna. Nie ulega wątpliwości, że ekoschematy należy traktować priorytetowo w kontekście ochrony środowiska przyrodniczego w UE, tym bardziej, że ich kształt przygotowany został samodzielnie przez jej państwa członkowskie, a zatem odpowiada specyficznym ich potrzebom i priorytetom. Obecnie państwa członkowskie UE przygotowały łącznie 158 ekoschematów¹.

Ekoschematy są ważnym komponentem systemu płatności bezpośrednich w ramach I filaru WPR 2023-2027. W sposób istotny wspierają wdrażanie praktyk korzystnych dla środowiska przyrodniczego, klimatu i dobrostanu zwierząt, przy czym ważą nie tylko w tych zakresach. Przyczyniają się bowiem również w gospodarstwach rolnych do pokrycia kosztów związanych z ich wykorzystywaniem i poprawy ich sytuacji ekonomicznej. Ich silną stroną jest m.in. zwiększanie żyzności gleby, racjonalne nawożenie i poprawa jakości produktów oferowanych konsumentom.

Oznacza to, że w Polsce ekoschematy powinny być realizowane przez jak największą liczbę rolników, bez względu na wielkość gospodarstwa jakim dysponują oraz przyrodnicze warunki gospodarowania, w których prowadzą produkcję rolniczą.

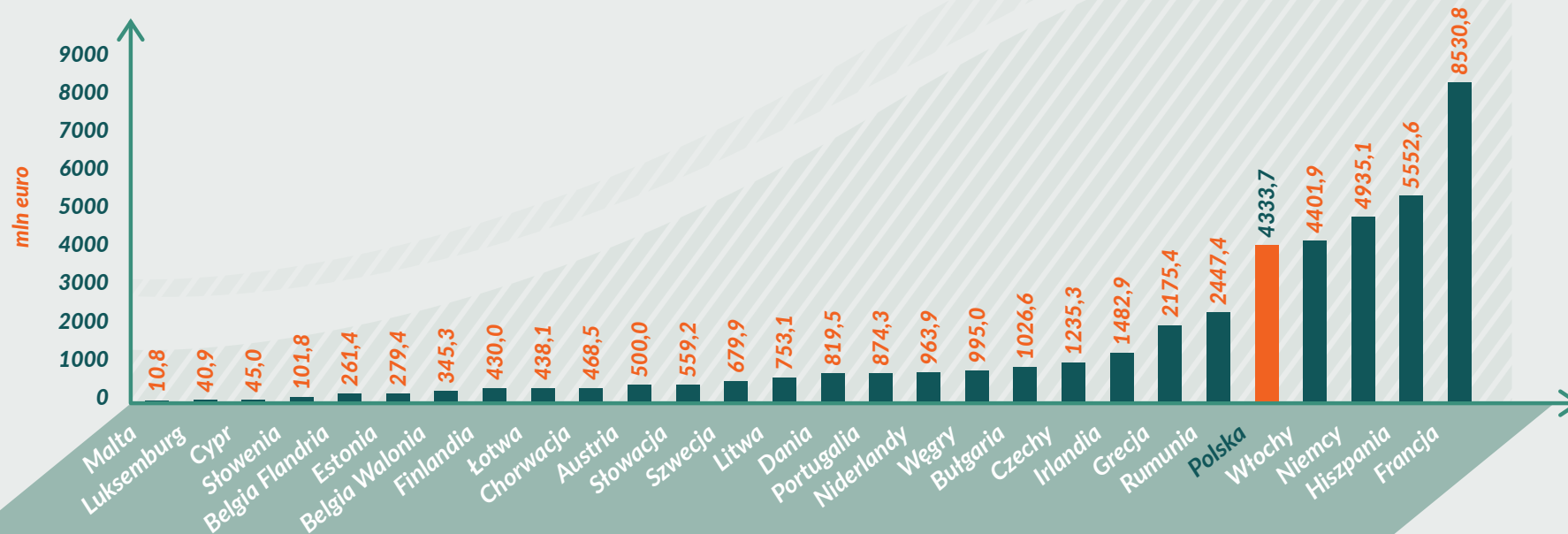
Polska w UE dysponuje piątym co do wielkości budżetem dedykowanym ekoschematom. W ramach bieżącej WPR, całkowity budżet przeznaczony na ekoschematy wynosi 44,7 mld euro. Największy budżet ma Francja (8,5 mld euro), Hiszpania (5,6), Niemcy (4,9), Włochy (4,4) i Polska (4,3) (rysunek 1).

¹EU 2023. Thematic Group on the Design and implementation of eco-schemes in the new CAP Strategic Plans. October 2023.

Rysunek 1.

Budżet w ramach ekoschematów w krajach UE we WPR 2023-2027.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ
PIB na podstawie danych Komisji Europejskiej

W 2023 roku w UE realizacji ekoschematów podjęto się 2 812,3 tys. gospodarstw rolnych, co stanowiło około 31% łącznej ich liczby. Największy udział gospodarstw realizujących ekoschematy odnotowano w Irlandii, Finlandii oraz Grecji – odpowiednio 91,2%, 90,2% i 77,2% ogólnej liczby gospodarstw.

W 2023 r. powierzchnia objęta ekoschematami w UE wyniosła 93 860,8 tys. ha, tj. 59,6% łącznej powierzchni użytków rolnych (UR). Największy udział powierzchni objętej ekoschematami wystąpił w Czechach, Francji i Niderlandach – odpowiednio 97,9%, 90,7% i 80,5% ogólnej powierzchni UR. W Polsce w 2023 r. udział gospodarstw będących beneficjentami ekoschematów oraz udział powierzchni UR objętej ekoschematami wyniósł odpowiednio 35,2% i 56,4%. Był on zatem zbliżony do średniej w UE. W 2024 i 2025 r. sytuacja pod tym względem w Polsce i średnio w UE również była podobna (rysunek 2; tabela 3).

Rysunek 2.

Udział % UR objętych ekoschematami w łącznej powierzchni UR w państwach członkowskich UE w 2023 r.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych Komisji Europejskiej

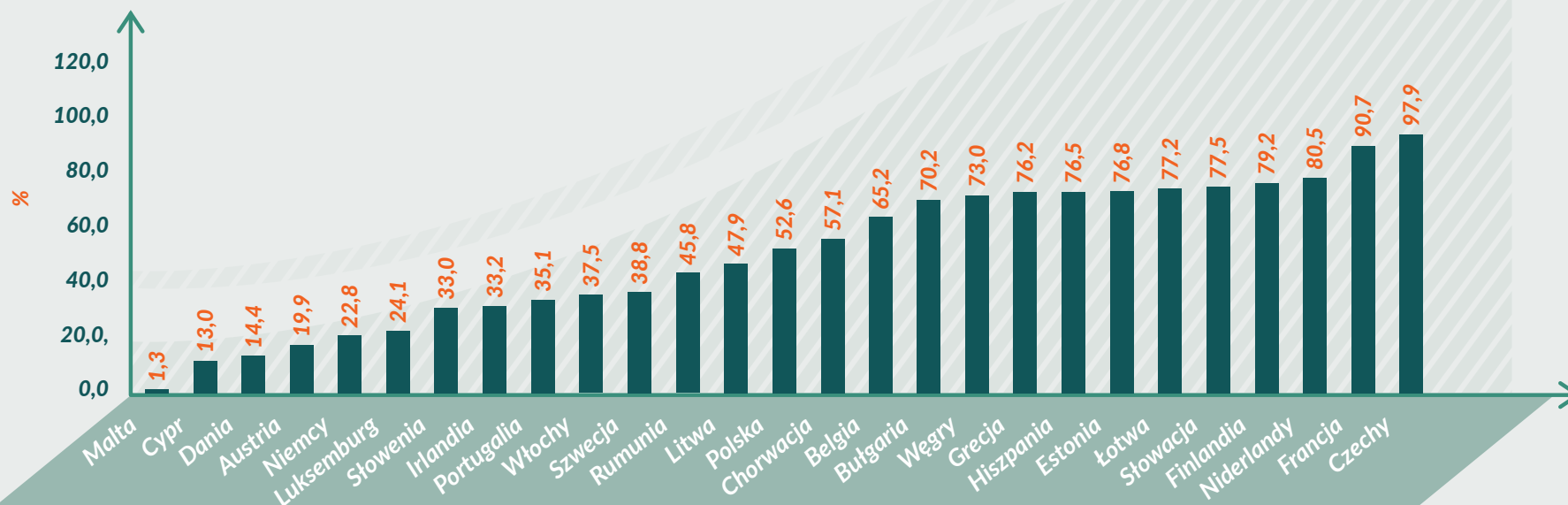

Tabela 1.

Znaczenie ekoschematów w polskim rolnictwie w latach 2023-2025.

*Powierzchnia fizyczna na której realizowany był co najmniej jeden ekoschemat.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych ARiMR

Rok	Liczba gospodarstw beneficjentów (tys.)	Udział % w łącznej liczbie gospodarstw	Powierzchnia fizyczna UR objęta ekoschematami* (mln ha)	Udział % w łącznej powierzchni UR
2023	433,9	35,2	7,9	56,4
2024	431,0	35,6	8,4	60,0
2025	324,8	27,3	7,5	53,5

Znaczenie ekoschematów

w polskich gospodarstwach rolnych
z uwzględnieniem ich struktury agrarnej

W 2025 roku w Polsce funkcjonowało około 1 188,5 tys. gospodarstw rolnych². Ich liczba zmniejsza się o około 19,8 tys. rocznie, co oznacza, że każdego roku rolnictwo zanika przeciętnie w około 40 gminach, tj. w 1,6% łącznej liczby gmin w Polsce, przy średniej liczbie około 480 gospodarstw w jednej gminie (mapa 1; mapa 2).

W Polsce możemy obecnie wyróżnić cztery grupy gospodarstw rolnych ze względu na powierzchnię UR, które cechuje zróżnicowana sytuacja ekonomiczna i możliwości dalszego sprawnego funkcjonowania i rozwoju (schemat 1).

Schemat 1.

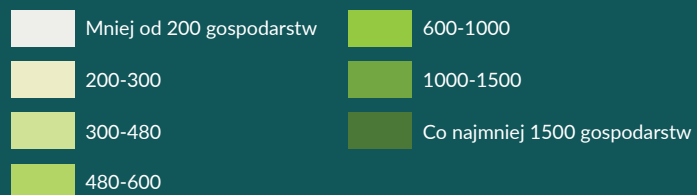
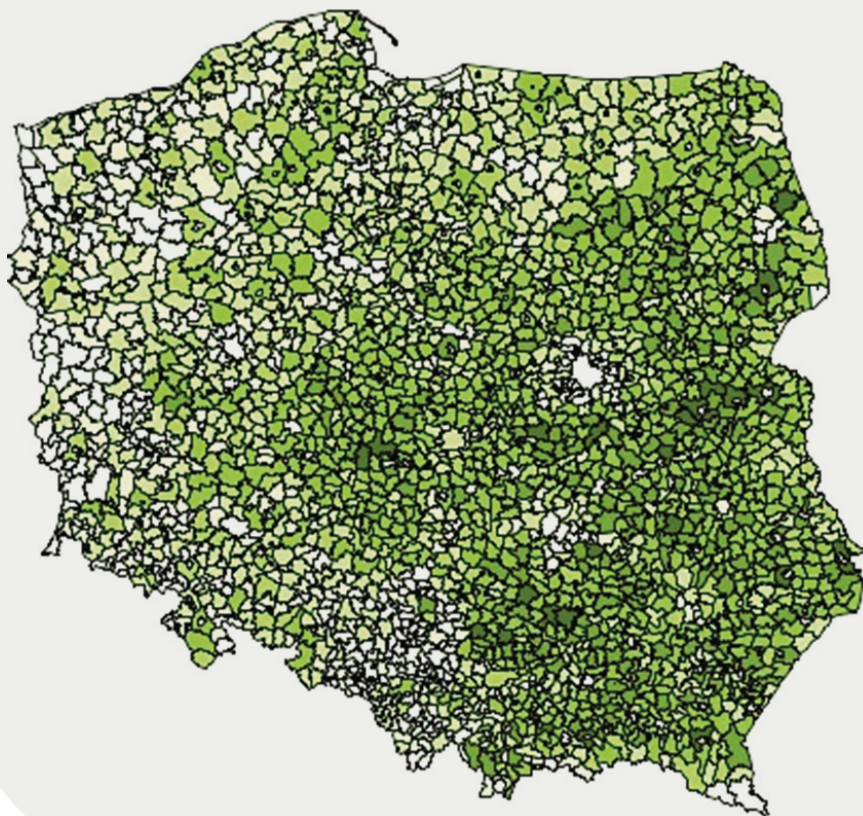
Podział gospodarstw w Polsce

²Dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2025 r.

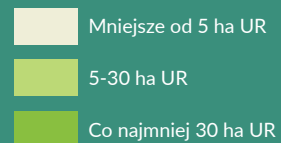
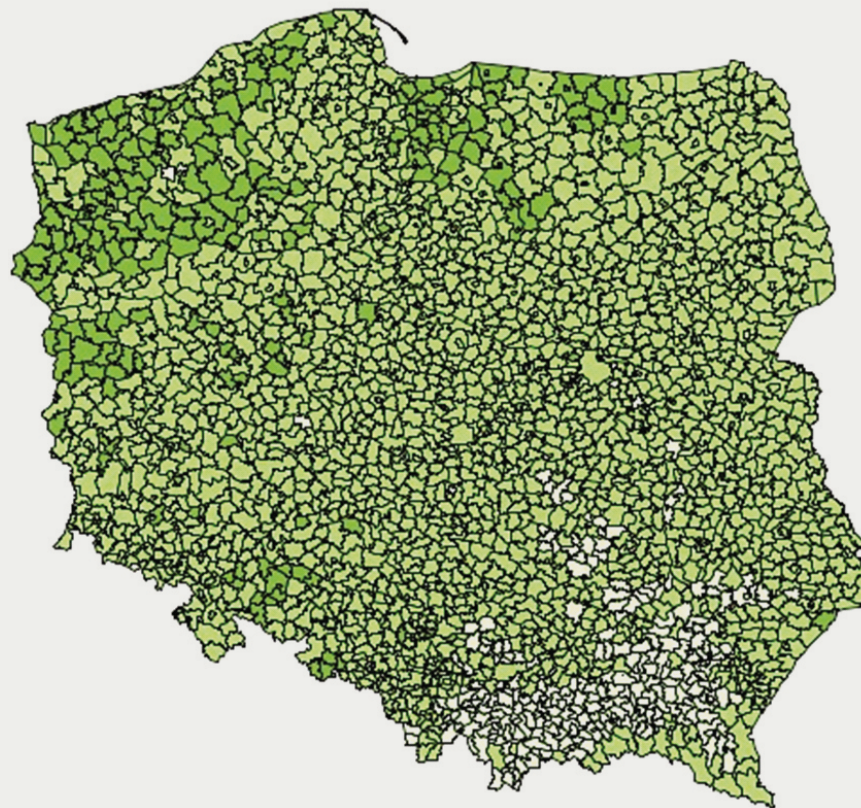
Mapa 1.

Przeciętna liczba gospodarstw w gminach w Polsce w 2025 roku

Mapa 2.

Przeciętna powierzchnia UR w gminach w Polsce w 2025 roku

Pierwszą wyróżnioną grupę stanowią gospodarstwa do 5 ha UR. Ich liczba stanowi 50,4% łącznej liczby gospodarstw w kraju i użytkują około 10,8% łącznej powierzchni UR. Są to gospodarstwa, które w wielu przypadkach pełnią jedynie funkcję uzupełniającego źródła dochodów dla właścicieli i członków ich rodzin. Praca wykonywana w tych gospodarstwach jest zatem często działalnością wspierającą ich łączne dochody. Są to zatem **gospodarstwa pomocnicze**. W latach 2010-2023 ich liczba spadła o 23,8% (tabela 2; rysunek 3).

Tabela 2.

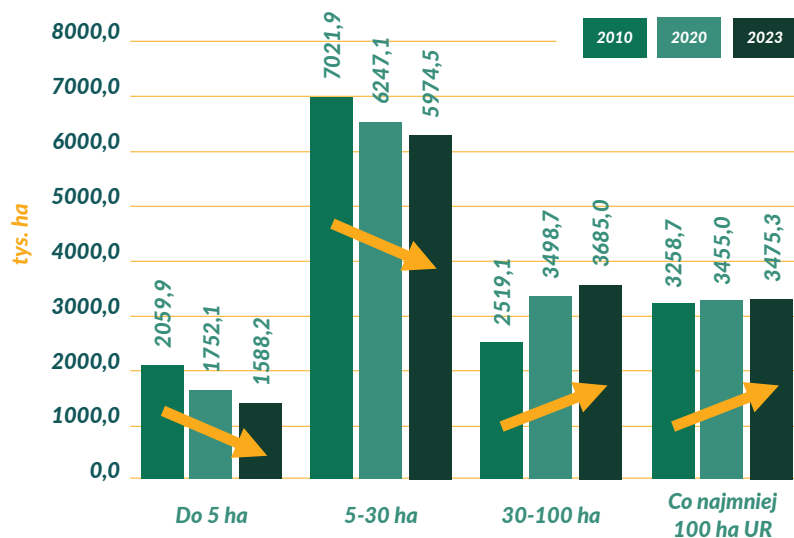
Liczba gospodarstw rolnych w Polsce

	2010	2020	2023
Do 5 ha	815 238	685 610	621 365
5-30 ha	630 983	546 423	521 592
30-100 ha	53 039	71 273	74 604
Co najmniej 100 ha UR	9 888	14 094	14 987
30-łącznie ha	1 509 148	1 317 400	1 232 549

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych GUS

Rysunek 3.

Powierzchnia UR w gospodarstwach rolnych w Polsce

Drugą grupą są gospodarstwa z powierzchnią użytków rolnych 5-30 ha UR. Gospodarstwa te obejmują 42,3 % łącznej liczby gospodarstw i użytkują 40,6% łącznej powierzchni UR – co czyni je bardzo ważną grupą w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce. **Gospodarstwa te można określić jako gospodarstwa na rozdrożu.** Posiadają one bowiem zbyt dużą powierzchnię UR, aby pełnić wyłącznie funkcję uzupełniającego źródła dochodów dla właścicieli i członków ich rodzin, a jednocześnie często jeszcze zbyt małą, aby uzyskiwać trwałą i silną pozycję konkurencyjną na rynku. Właściciele tych gospodarstw, dążąc do osiągnięcia w przyszłości satysfakcjonującego poziomu dochodów, powinni poszukiwać możliwości zwiększania efektywności i skali produkcji. Istotna część tych gospodarstw dysponuje bowiem realnym potencjałem wzrostu poprzez dalszą koncentrację areалу, specjalizację lub dywersyfikację produkcji. Należy zaakcentować, że ich przyszła kondycja ekonomiczna może w istotnym stopniu współdecydować o zdolności do utrzymania stabilności produkcji żywności w Polsce oraz dalszego rozwoju możliwości eksportowych krajowego sektora rolno-spożywczego. W tym kontekście szczególnie istotne jest szerokie korzystanie tej grupy gospodarstw z instrumentów WPR, w tym przede wszystkim z ekoschematów, które przyczyniając się do poprawy ich przyrodniczych warunków gospodarowania mogą w rezultacie wydatnie wesprzeć ich sytuację ekonomiczną.

W Polsce rośnie znaczenie gospodarstw rozwojowych i wzorcowych odpowiednio z powierzchnią UR 30-100 ha i co najmniej 100 ha UR. Łącznie stanowią około 6,3% gospodarstw, ale użytkują 48,6% łącznej powierzchni UR w kraju. W ostatnich latach wyraźnie wzrasta udział gruntów będących w ich dyspozycji, szczególnie w przypadku gospodarstw rozwojowych. Gospodarstwa rozwojowe zazwyczaj uzyskują dochody w przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego porównywalne bądź wyższe od dochodu parytetowego w gospodarce narodowej. W przypadku gospodarstw wzorcowych dochody te są często zdecydowanie większe.

W Polsce dostępne jest obecnie 8 ekoschematów. Wśród nich wyróżnić należy 7 ekoschematów obszarowych składających się z 21 praktyk oraz dobrostan zwierząt. Każdej z tych praktyk dedykowana jest dodatkowa płatność, która nie tylko rekompensuje ponoszone koszty, ale i jest w stanie pozytywnie wpływać na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych (schemat 2).

Schemat 2.

Układ ekoschematów realizowany obecnie w polskim rolnictwie

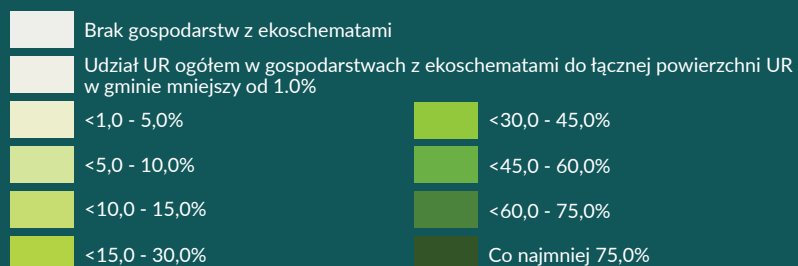

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych MRIRW

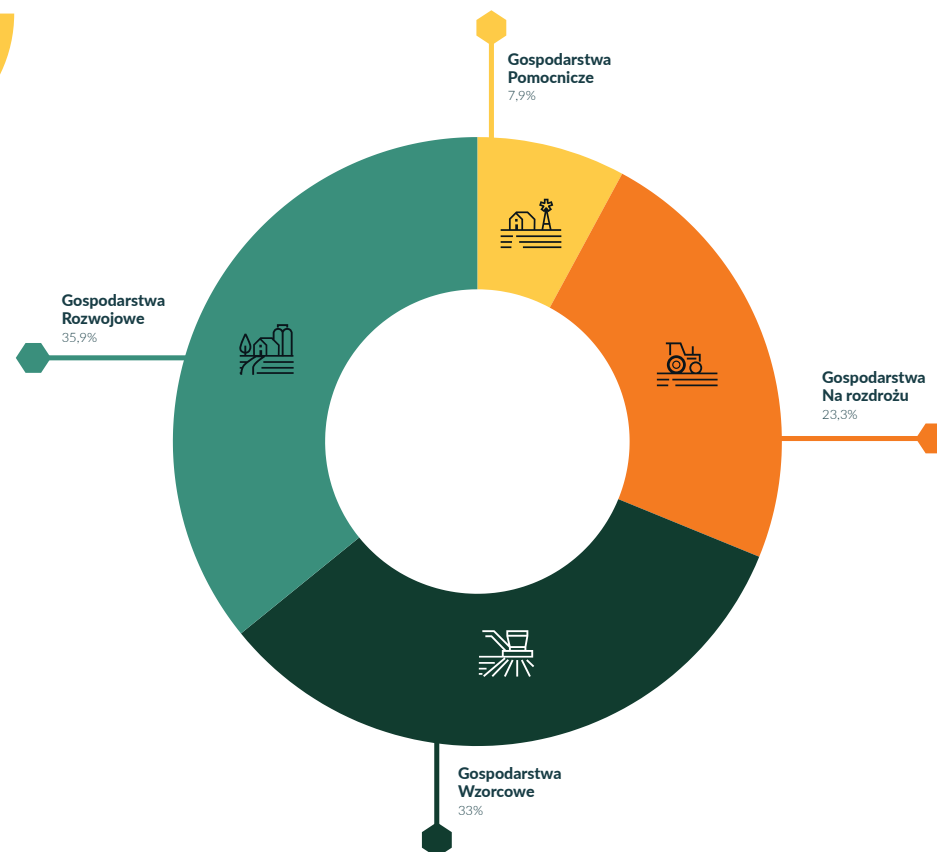
W polskim rolnictwie zaangażowanie gospodarstw w realizację ekoschematów wykazuje wyraźne zróżnicowanie regionalne. Częściej w praktykach tych uczestniczą gospodarstwa położone w regionach z wyższym poziomem rozwoju rolnictwa. W przeciwieństwie do tego, ograniczona aktywność w ramach ekoschematów obserwowana jest przede wszystkim w regionach charakteryzujących się dużym rozdrobnieniem i niską skalą produkcji (mapa 3). Obszary te często obejmują tereny o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Jednocześnie to właśnie rolnictwo prowadzone na obszarach ONW mogłoby w szczególnym stopniu skorzystać z wdrażania ekoschematów, zarówno pod względem środowiskowym, jak i ekonomicznym.

Mapa 3.

Udział łącznej powierzchni UR gospodarstw partycypujących w ekoschematach obszarowych w łącznej powierzchni UR w ujęciu gmin w 2023 r.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych AR i MR

W Polsce widoczne jest zróżnicowanie realizowania ekoschematów w gospodarstwach o różnej powierzchni UR. W 2023 r. wśród gospodarstw pomocniczych, jedynie 16,7% łącznej ich liczby zdecydowało się je realizować. W grupie gospodarstw na rozdrożu realizowało je 49,3% gospodarstw. W pierwszym roku realizacji ekoschematów zdecydowanie najwięcej gospodarstw je realizujących znajdowało się wśród gospodarstw rozwojowych i wzorcowych odpowiednio 82,2% i 79,8% (tabela 3). Trzeba jednak podkreślić, że w 2025 roku tylko 3,5% łącznej liczby gospodarstw pomocniczych realizowało ekoschematy. Wśród gospodarstw na rozdrożu, rozwojowych i wzorcowych ich udział wyniósł odpowiednio 43,4; 85,2 i 89,1%.

Konkurencyjność gospodarstw

stosujących ekoschematy na tle pozostałych z uwzględnieniem ich struktury agrarnej

W tej części opracowania przeanalizowano sytuację ekonomiczną towarowych gospodarstw rolnych w Polsce o zróżnicowanej powierzchni użytków rolnych, które prowadzą rachunkowość w ramach Polskiego Farm Sustainability Data Network (FSDN)³. Gospodarstwa objęte Polskim FSDN są obecnie reprezentatywne dla około 750 tys. gospodarstw prowadzących towarową produkcję rolniczą w Polsce. W badaniu wykorzystano najbardziej aktualne dane rachunkowe za 2024 r.

Krajowe towarowe gospodarstwa na rozdrożu, rozwojowe i wzorcowe podzielono dodatkowo na trzy grupy według kierunku produkcji: gospodarstwa z uprawami polowymi, gospodarstwa z produkcją zwierzęcą (krowy mleczne oraz pozostałe przeżuwacze łącznie) oraz gospodarstwa z produkcją mieszaną roślinno-zwierzęcą. W analizie ekonomicznej pominięto gospodarstwa pomocnicze. Wynikało to z ich niskiego poziomu towarowości w krajowym rolnictwie, a także z faktu, że często pełnią one jedynie funkcję uzupełniającego źródła dochodów dla rolnika i członków jego rodziny, które realnie w większości pochodzą z działalności prowadzonej poza gospodarstwem. Dodatkowym powodem była ich niewielka reprezentatywność w bazie danych Polskiego FSDN.

W celu określenia i porównania sytuacji ekonomicznej krajowych gospodarstw na rozdrożu, rozwojowych i wzorcowych realizujących ekoschematy na tle gospodarstw, które nie zdecydowały się w nich uczestniczyć wykorzystano wskaźnik dochodu z gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej rolnika i członków jego rodziny (Family Work Unit, 1 FWU=2120 godzin pracy/rok), zgodnie z metodologią Polskiego i Europejskiego Farm Sustainability Data Network (FSDN).

Gospodarstwa znajdujące się na rozdrożu, realizujące co najmniej jedną praktykę w ramach ekoschematów, charakteryzowały się przeciętnie o 27,1% wyższym dochodem w przeliczeniu na 1 FWU w porównaniu z pozostałymi gospodarstwami. Największa różnica na ich korzyść wystąpiła w przypadku gospodarstw z uprawami polowymi, gdzie wyniosła 29,3%.

Podobną zależność zaobserwowano w gospodarstwach rozwojowych, w których dochody gospodarstw realizujących ekoschematy były przeciętnie wyższe o 26,8%. Największa różnica na korzyść gospodarstw rozwojowych z ekoschematami wystąpiła również w przypadku gospodarstw z uprawami polowymi i wyniosła 40,6%.

Analogiczna sytuacja miała miejsce w gospodarstwach wzorcowych, gdzie przeciętny wzrost dochodów gospodarstw realizujących ekoschematy wyniósł 28,9%. Najwyższe różnice na korzyść gospodarstw z ekoschematami odnotowano w gospodarstwach z uprawami polowymi (39,6%) oraz z mieszaną produkcją roślinno-zwierzęcą (44,7%) (tabela 4).

³ Europejski FSDN to europejski system zbierania danych rachunkowych z towarowych gospodarstw rolnych, który jest reprezentatywny dla około 3,8 mln gospodarstw w UE. W Polsce system ten obejmuje około 11,2 tys. gospodarstw w pełni reprezentatywnych dla około 750 tys. krajowych gospodarstw. Oprócz danych ekonomicznych gromadzonych przez FSDN gromadzone są również dane dotyczące zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolnych w UE, w tym związane z realizacją ekoschematów w ramach WPR 2023-2027.

Tabela 4.

Dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys.zł) w grupach gospodarstw realizujących co najmniej 1 praktykę w ramach ekoschematów na tle gospodarstw pozostałych w Polsce w 2024r.

Typ produkcyjny gospodarstw	Realizujące ekoschematy	Bez ekoschematów
Gospodarstwa na rozdrożu		
Uprawy polowe	34,0	26,3
Krowy mleczne i pozostałe przeżuwacze	64,9	51,0
Mieszane z produkcją roślinno-zwierzęcą	28,3	22,7
Gospodarstwa rozwojowe		
Uprawy polowe	108,8	77,4
Krowy mleczne i pozostałe przeżuwacze	154,6	142,6
Mieszane z produkcją roślinno-zwierzęcą	98,2	74,7
Gospodarstwa wzorcowe		
Uprawy polowe	292,5	209,6
Krowy mleczne i pozostałe przeżuwacze	373,4	365,0
Mieszane z produkcją roślinno-zwierzęcą	325,9	225,3

W analizie sprawdzono również, czy zachodzi zależność między liczbą realizowanych praktyk w ramach ekoschematów a sytuacją ekonomiczną gospodarstw je realizujących. Na podstawie danych zawartych w tabeli 5 można zauważyć, że wzrost liczby realizowanych praktyk jest dodatnio skorelowany z poprawą sytuacji ekonomicznej gospodarstw. W najlepszej sytuacji pod tym względem znajdują się gospodarstwa stosujące pięć i więcej praktyk, których dochód w przeliczeniu na 1 FWU jest ponad dwukrotnie wyższy niż w gospodarstwach niestosujących tych praktyk.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych Polskiego FSDN

Tabela 5.

Dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys.zł) w gospodarstwach na rozdrożu, rozwojowych i wzorcowych łącznie realizujących więcej niż 1 praktykę w ramach ekoschematów na tle gospodarstw nie podejmujących się ich realizacji w Polsce w 2024 r.

	Realizujące 2 praktyki w ramach ekoschematów	Realizujące 3 praktyki w ramach ekoschematów	Realizujące 4 praktyki w ramach ekoschematów	Realizujące 5 praktyki w ramach ekoschematów	Bez ekoschematów
Dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys.zł)	75,4	87,0	107,5	120,1	51,4

Komentarz Końcowy

W Polsce widoczne jest zróżnicowanie w zakresie realizacji ekoschematów w gospodarstwach o różnej powierzchni UR. Wśród gospodarstw pomocniczych (mniejszych od 5 ha UR) w 2023 r. jedynie 16,7% ich ogólnej liczby zdecydowało się na udział w tych praktykach. W grupie gospodarstw określanych jako na rozdrożu (5-30 ha UR) ekoschematy w 2023 r. realizowało 49,3% gospodarstw. Największy udział gospodarstw uczestniczących w ekoschematach występował natomiast wśród gospodarstw rozwojowych (30-100 ha UR) i wzorcowych (co najmniej 100 ha UR), odpowiednio 88,2% i 79,8%. Trzeba jednak podkreślić, że w 2025 roku tylko 3,5% łącznej liczby gospodarstw pomocniczych realizowało ekoschematy. Wśród gospodarstw na rozdrożu, rozwojowych i wzorcowych ich udział wyniósł odpowiednio 43,4; 85,2 i 89,1%.

Przeprowadzone analizy ekonomiczne dowodzą, że realizacja ekoschematów w gospodarstwach rolnych w jak najszerszym zakresie jest w stanie skutecznie spełniać jeden z podstawowych celów obecnej WPR UE, który dotyczy potrzeby osiągnięcia w rolnictwie równowagi między zapewnieniem mu satysfakcjonujących dochodów rolniczych, a dostarczaniem społeczeństwu dóbr środowiskowych w sposób trwały i stabilny. W praktyce praktyki te pozwalają na racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego, w tym gleb oraz ochronę bioróżnorodności i krajobrazu, przy zachowaniu umiarkowanej intensywności produkcji rolniczej zapewniającej satysfakcjonujące efekty ekonomiczne.

Wyniki przeprowadzonej analizy ekonomicznej wskazują, że praktyki w ramach ekoschematów częściej realizowane są w towarowych gospodarstwach rolnych osiągających korzystniejsze wyniki ekonomiczne. Można z dużą dozą pewności stwierdzić, że w ich przypadku udział w ekoschematach współdecyduje o ich często zdecydowanie lepszej kondycji ekonomicznej wobec gospodarstw, które do nich do tej pory nie przystąpiły.

Nie ulega wątpliwości, że w polskim rolnictwie potrzebne są ekoschematy wieloaspektowe i o różnej ambicji środowiskowej, wspierane atrakcyjnym poziomem finansowania, sprzyjające dalszemu rozwojowi rolnictwa zrównoważonego, szczególnie na obszarach o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych do gospodarowania.

Studium przypadku województwo lubelskie

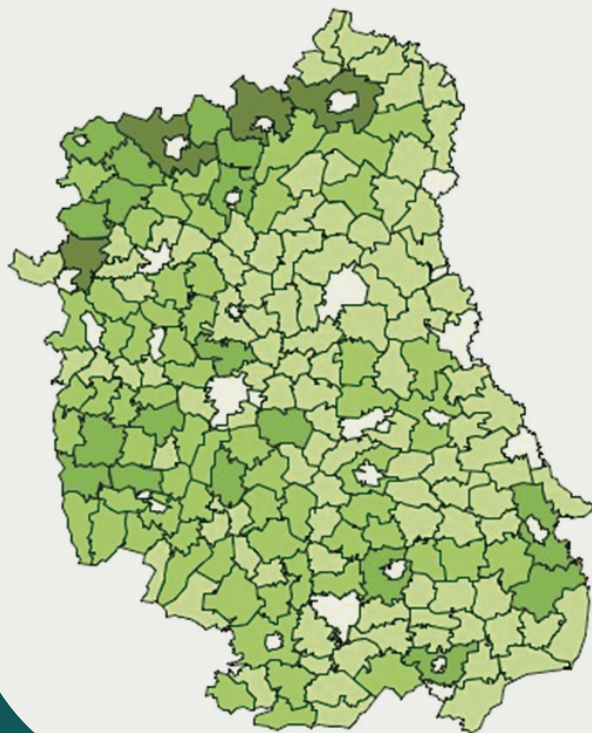
W województwie lubelskim, według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, w 2025 roku funkcjonowało 157 tys. gospodarstw rolnych, co stanowiło 13,2% wszystkich gospodarstw w Polsce. Województwo lubelskie zajmuje drugie miejsce wśród województw w kraju pod względem liczby gospodarstw. W województwie tym jedynie około 15% gospodarstw (23,6 tys.) prowadzi produkcję zwierzęcą, podczas gdy w 2016 r. odsetek ten wynosił 22,6%, co wskazuje na rosnącą rolę gospodarstw bezinwentarzowych. Średnia liczba gospodarstw w gminie wynosi 737, podczas gdy dla całej Polski przeciętna ich liczba kształtuje się na poziomie 480 gospodarstw. Świadczy to o relatywnie dużym rozdrobnieniu rolnictwa w tym regionie, ale także o jego istotnym znaczeniu społecznym i kulturowym na poziomie lokalnym. Gminami o największej liczbie gospodarstw są Łuków oraz Międzyrzec Podlaski, gdzie funkcjonuje odpowiednio 2159 i 1768 gospodarstw (mapa 4). W województwie lubelskim powierzchnia użytkowanych gruntów rolnych w 2025 roku wyniosła 1 346,3 tys. ha, co stanowiło 9,6% łącznej powierzchni gruntów rolnych w Polsce. Największą powierzchnią użytków rolnych wyróżnia się gmina Hrubieszów (19,4 tys. ha) oraz Mircze (17,4 tys. ha) (mapa 5).

Biorąc powyższe pod uwagę należy zwrócić uwagę, że województwo lubelskie odgrywa ważną rolę w krajowym sektorze rolnym. Przy czym trzeba podkreślić, że istotnym wyzwaniem dla wielu gospodarstw rolnych z tego województwa pozostaje przeciętna bądź niska jakość gleb. Wskaźnik Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WRPP) ustalony przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa PIB w Puławach wynosi tu średnio 72,7 pkt. na 120 możliwych do uzyskania, co wskazuje na relatywnie dobre przeciętne warunki dla prowadzenia działalności rolniczej (mapa 6). Co ważne, wartość tego wskaźnika jest wyraźnie wyższa od średniej krajowej, która wynosi 66,6 pkt. Trzeba jednak podkreślić, że ta bardzo dobra sytuacja dotyczy głównie południowej i południowo-wschodniej części tego województwa (mapa 6). Z drugiej strony, jego centralna i północna część cechuje się zdecydowanie gorszymi warunkami do prowadzenia produkcji rolniczej. Warto dodać, że w 40,7% (87 gmin) gmin w województwie lubelskim przeciętny wskaźnik WRPP jest mniejszy od średniej dla kraju. Ten stan rzeczy, w praktyce wymaga od gospodarstw prowadzenia produkcji rolniczej w taki sposób, aby dążyć do nieustannej poprawy jakości środowiska przyrodniczego, w którym funkcjonują. Tylko w ten sposób będą one w stanie trwale osiągać satysfakcjonujące efekty produkcyjne i ekonomiczne oraz wzmacniać swoją pozycję konkurencyjną na tle innych gospodarstw w kraju i za granicą.

⁴ W 2025 r. w województwie mazowieckim funkcjonowało 183 tys. gospodarstw.

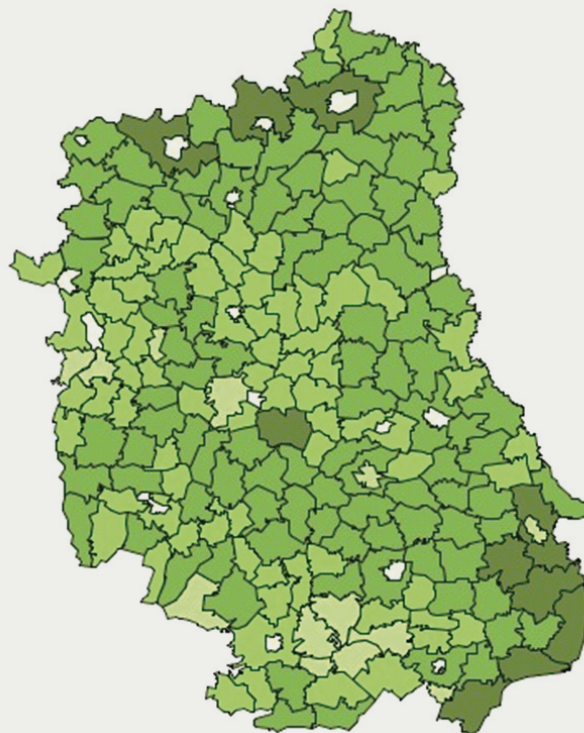
Mapa 4.

Liczba gospodarstw w gminach w województwie Lubelskim w 2025 r.

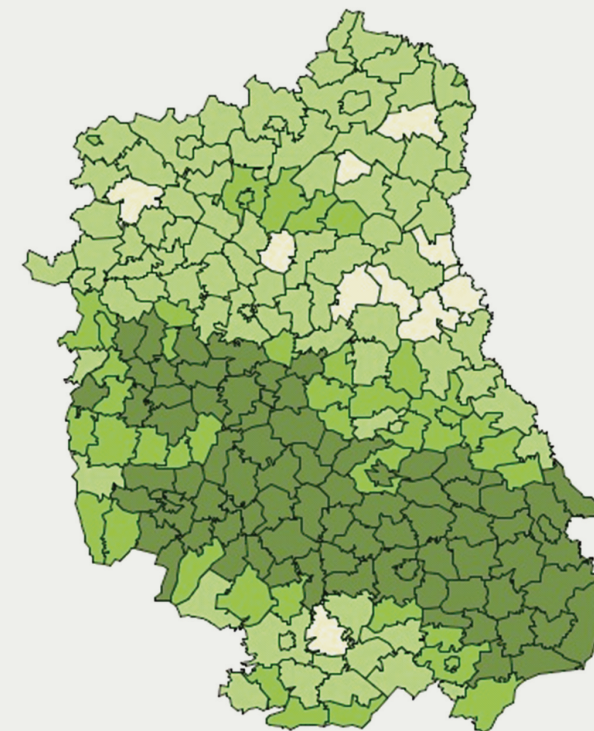
Mapa 5.

Powierzchnia UR w gminach w województwie Lubelskim w 2025 r.

Mapa 6.

Przeciętny wskaźnik WRPP w gminach w województwie lubelskim

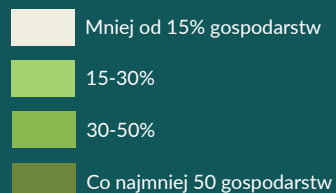
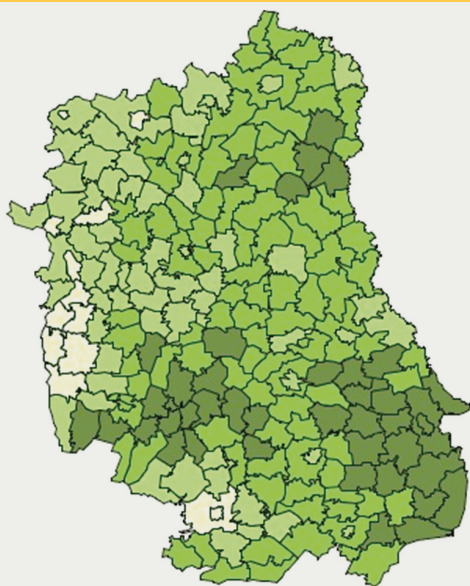

Dla gospodarstw z województwa lubelskiego, ważną szansą synergii efektów środowiskowych i ekonomicznych jest ich partycypacja w praktykach środowiskowych w ramach ekoschematów, które są w stanie służyć ochronie ich gleb, krajobrazu i bioróżnorodności, a jednocześnie mogą realnie poprawiać ich sytuację ekonomiczną. Okazuje się jednak, że w tym województwie w 2025 roku tylko 22,9% gospodarstw realizowało ekoschematy obszarowe, aczkolwiek na powierzchni około 625,6 tys. ha UR, co stanowi około 46%

łączonej powierzchni UR w tym województwie. Średnia powierzchnia gospodarstwa realizującego ekoschematy obszarowe w tym województwie wynosi około 17,4 ha UR i jest zdecydowanie większa niż średnia wojewódzka (8,3 ha UR). Najczęściej ekoschematy w województwie lubelskim realizują gospodarstwa z centralnej, wschodniej i południowo-wschodniej części województwa (mapa 7).

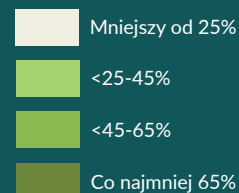
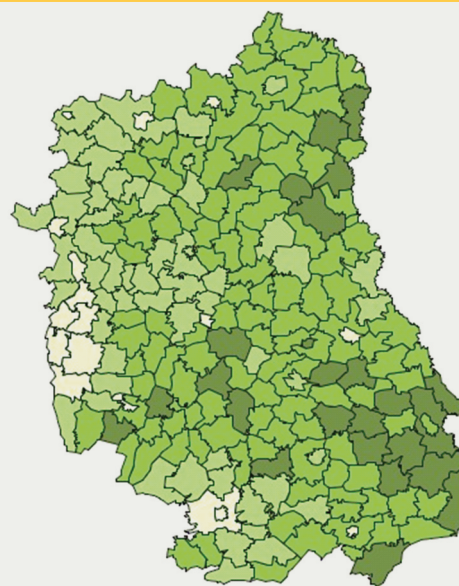
Mapa 7.

Udział gospodarstw z ekoschematami w łącznej liczbie gospodarstw w ujęciu gmin w województwie lubelskim w 2023 r.

Mapa 8.

Udział UR w gospodarstwach z ekoschematami w łącznej powierzchni UR w ujęciu gmin w województwie lubelskim w 2023 r.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych AR i MR

Tym razem dane Polskiego FSDN za 2024 rok posłużyły do oceny potencjału produkcyjnego, technicznego uzbrojenia pracy oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych na rozdrożu i gospodarstw rozwojowych, które w sposób szczególny realizowały praktyki w ramach ekoschematów, na tle analogicznych gospodarstw, które z tych praktyk nie korzystały w województwie lubelskim. Do analizy gospodarstw realizujących ekoschematy uwzględniono wyłącznie te, które wdrażały w ich ramach co najmniej cztery praktyki. W skali kraju takich gospodarstw do tej pory było relatywnie niewiele. W 2023 roku stanowiły one jedynie 7,7% ogólnej liczby gospodarstw realizujących ekoschematy w Polsce.

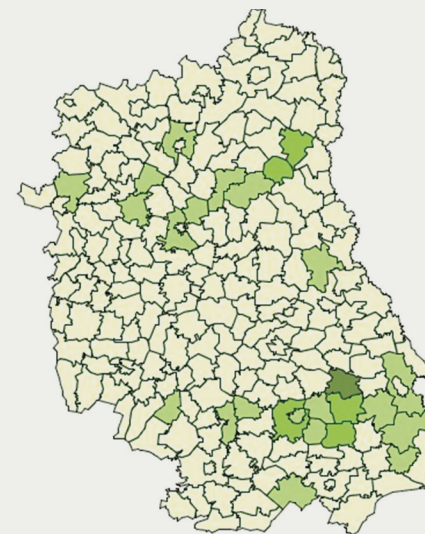
W analizie porównawczej towarowych gospodarstw realizujących ekoschematy na tle gospodarstw pozostałych z województwa lubelskiego wzięto pod uwagę ich przeciętną powierzchnię UR oraz łączne ponoszone nakłady pracy własnej i najemnej wyrażone w AWU (Annual Work Unit, 1 AWU=2120 godzin pracy). Uwzględniono także ich poziom technicznego uzbrojenia pracy, określony jako relacja wartości aktywów trwałych do łącznych nakładów pracy ustalonych w AWU. Należy dodać, że wskaźnik ten pozwala ocenić stopień wyposażenia gospodarstw w środki trwałe oraz ich zdolność do zwiększania wydajności pracy.

W celu określenia sytuacji ekonomicznej gospodarstw przeanalizowano wartość produkcji oraz dochodu w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej rolnika i członków jego rodziny (FWU). Takie ujęcie umożliwia ocenę efektywności wykorzystania pracy własnej, która odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu krajowych gospodarstw rolnych. Co więcej, pozwala porównać ich sytuację ekonomiczną z sytuacją ekonomiczną osób zatrudnionych w gospodarce ogółem w Polsce.

W przypadku towarowych gospodarstw na rozdrożu z województwa lubelskiego wyodrębniono do analizy **33 gospodarstw realizujących co najmniej cztery praktyki w ramach ekoschematów, na tle 204 analogicznych gospodarstw, które nie korzystały z tego typu działań.** W grupie gospodarstw rozwojowych do analizy zakwalifikowano **38 jednostek realizujących co najmniej cztery praktyki w ramach ekoschematów, w porównaniu z analogiczną grupą 33 gospodarstw, które nie wdrażały tych praktyk (mapa 8 i 9).**

Mapa 8.

Lokalizacja towarowych gospodarstw na rozdrożu ujętych w analizie w województwie lubelskim w 2024 r.

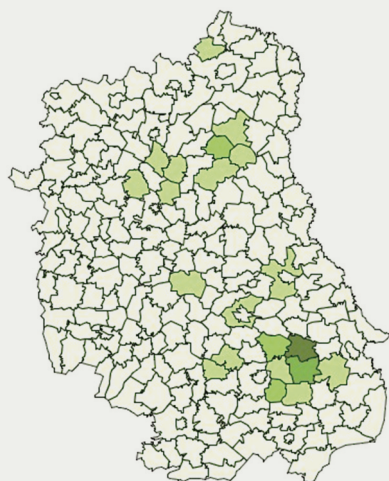

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych Polskiego FSDN

Mapa 9.

Lokalizacja towarowych gospodarstw rozwojowych ujętych w analizie w województwie lubelskim w 2024 r.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych Polskiego FSDN

Liczby zawarte w tabeli 6 wskazują, na wyraźne zróżnicowanie pomiędzy gospodarstwami znajdującymi się na rozdrożu w zależności od tego, czy realizują praktyki w ramach ekoschematów. Gospodarstwa realizujące ekoschematy charakteryzują się wyraźnie większą przeciętną powierzchnią UR i identycznym wykorzystaniem pracy ludzkiej. Przy czym w gospodarstwach realizujących ekoschematy większy jest udział pracy własnej, co podkreśla ich bardziej rodzinny charakter funkcjonowania. Istotne różnice widoczne są także w zakresie technicznego uzbrojenia pracy. W gospodarstwach realizujących ekoschematy wskaźnik ten wynosi 479,9 tys. zł w przeliczeniu na 1 AWU i jest wyższy niż w gospodarstwach bez ekoschematów, gdzie wynosi on 401,6 tys. zł w przeliczeniu na 1 AWU. Oznacza to, że gospodarstwa realizujące ekoschematy są lepiej wyposażone w środki trwałe. Przewaga tej grupy gospodarstw widoczna jest również w wynikach ekonomicznych. W gospodarstwach beneficjentów ekoschematów wartość produkcji w przeliczeniu na 1 FWU wynosi 83,7 tys. zł, podczas gdy w gospodarstwach nierealizujących ekoschematów jest to 80,3 tys. zł. Podobnie dochód na 1 FWU jest w tych gospodarstwach wyższy i wynosi 41,2 tys. zł wobec 34,9 tys. zł.

Tabela 6.

Powierzchnia UR, nakłady pracy oraz techniczne uzbrojenie pracy, wartość produkcji i dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys. zł) w grupie gospodarstw na rozdrożu realizujących co najmniej 4 praktyki w ramach ekoschematów na tle analogicznych gospodarstw które tych praktyk nie realizowały w województwie lubelskim w 2024 r.

Gospodarstwa na rozdrożu	Realizujące ekoschematy	Bez ekoschematów
Powierzchnia użytków rolnych (ha)	19,4	12,1
Nakład pracy (AWU/gospodarstwo)	1,6	1,6
-W tym udział pracy własnej (FWU)(%)	96,4%	90,0%
Techniczne uzbrojenie pracy (tys. zł/AWU)	479,9	401,6
Wartość produkcji na 1 FWU (tys. zł)	83,7	80,3
Dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys. zł)	41,2	34,9

Zestawienie danych w tabeli 7 dla gospodarstw rozwojowych wskazuje na ten sam kierunek różnic. Można zaobserwować wyraźne różnice pomiędzy gospodarstwami realizującymi ekoschematy, a gospodarstwami porównawczymi, przy czym różnice te przemawiają również na korzyść tych pierwszych. Gospodarstwa wdrażające ekoschematy charakteryzują się wyraźnie większą przeciętną powierzchnią użytków rolnych wynoszącą 54,4 wobec 45 ha w gospodarstwach porównawczych. Inaczej jest w przypadku ponoszonych nakładów pracy. W gospodarstwach realizujących ekoschematy wynoszą one 1,8 AWU na gospodarstwo, podczas gdy w gospodarstwach pozostałych 2,1 AWU. Jednocześnie udział pracy własnej jest zdecydowanie wyższy w gospodarstwach realizujących ekoschematy. Istotną przewagą gospodarstw realizujących ekoschematy jest także wyższy poziom technicznego uzbrojenia pracy, który wynosi 1 043,7 tys. zł w przeliczeniu na 1 AWU, wobec 626,3 tys. zł w gospodarstwach nierealizujących tych praktyk.

Tak duża różnica pod tym względem, świadczy o zdecydowanie lepszym ich wyposażeniu w środki trwałe. Pomędzy analizowanymi grupami gospodarstw rozwojowych występują również istotne różnice w wynikach ekonomicznych. Wartość produkcji w przeliczeniu na 1 FWU w gospodarstwach realizujących ekoschematy wynosi 246,2 tys. zł i jest wyższa niż w gospodarstwach bez ekoschematów, gdzie jej poziom wynosi 223,1 tys. zł. Ta sama sytuacja jest w przypadku dochodu w przeliczeniu na 1 FWU. Jest on o 19,7% wyższy w gospodarstwach realizujących ekoschematy.

W gospodarstwach tych wynosi on 103,7 tys. zł, wobec 86,6 tys. zł w grupie będącej punktem odniesienia. Trzeba dodać, że w grupie gospodarstw z ekoschematami dochód w przeliczeniu na 1 FWU okazał się wyższy od przeciętnego dochodu parytetowego w gospodarce w kraju. Ten stan rzeczy potwierdza wyniki innych analiz realizowanych w IERiGŻ PIB, że krajowe gospodarstwa z powierzchnią 30-100 ha UR, które realizują towarową działalność rolniczą z korzyścią dla środowiska przyrodniczego są w stanie uzyskiwać dochody odpowiadające co najmniej parytetowym w krajowej gospodarce.

Tabela 6.

Powierzchnia UR, nakłady pracy oraz techniczne uzbrojenie pracy, wartość produkcji i dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys. zł) w grupie gospodarstw rozwojowych realizujących co najmniej 4 praktyki w ramach ekoschematów na tle analogicznych gospodarstw które tych praktyk nie realizowały w województwie lubelskim w 2024 r.

Gospodarstwa rozwojowe	Realizujące ekoschematy	Bez ekoschematów
Powierzchnia użytków rolnych (ha)	54,4	45,0
Nakład pracy (AWU/gospodarstwo)	1,8	2,1
-W tym udział pracy własnej (FWU)(%)	98,0	79,0
Techniczne uzbrojenie pracy (tys. zł/AWU)	1 043,7	626,3
Wartość produkcji na 1 FWU (tys. zł)	246,2	223,1
Dochód w przeliczeniu na 1 FWU (tys. zł)	103,7	86,6

Konkludując, towarowe gospodarstwa na rozdrożu realizujące ekoschematy na tle gospodarstw stanowiących punkt odniesienia osiągają wyższą efektywność ekonomiczną pracy własnej w województwie lubelskim. Z dużą dozą pewności można stwierdzić, że wdrażanie ekoschematów na tak szeroką skalę wnosi istotny wkład w poprawę ich sytuacji ekonomicznej. W przypadku towarowych gospodarstw rozwojowych realizacja ekoschematów również wiąże się z lepszymi efektami ekonomicznymi. W ich przypadku skala tych różnic pod względem dochodu w przeliczeniu na 1 FWU jest nawet nieco większa niż w grupie gospodarstw na rozdrożu.

Warto zaznaczyć, że w województwie lubelskim towarowe gospodarstwa znajdujące się na rozdrożu, jak i gospodarstwa rozwojowe są w stanie realizować szeroki wachlarz praktyk prośrodowiskowych finansowanych w ramach aktualnej WPR, co więcej wdrażają je w taki sposób, że przekłada się to korzystnie na ich efekty ekonomiczne.

Źródło: opracowanie własne dr hab. Marek Zieliński, Prof. IERiGŻ PIB na podstawie danych Polskiego FSDN

Rolnicy o ekoschematach

Cezary Rokicki (sadownik - jabłka) 15 ha, województwo łódzkie, Biała Rawska lider we wdrażaniu nowoczesnych rozwiązań, rolnictwo 4.0. używa ochrony biologicznej w swoim sadzie.

- 1. Dlaczego korzysta/nie korzysta Pan z ekoschematów ?
Jeśli Pan korzysta to od kiedy?**

Korzystam od początku 2023 r. Ogólnie korzystanie z ekoschematów jest dobrowolne, jednak przez rosnące koszty produkcji i presję na wdrażanie zrównoważonych praktyk rolniczych staje się to formalnością, pewnym wymogiem do opłacalności produkcji. Ekoschematy są jednym z narzędzi, które dają możliwość uzyskania dodatkowego finansowania, ale ich stosowanie jest praktycznie nieuniknione, jeśli rolnik chce maksymalizować swoje przychody z dopłat.

- 2. Na jakie ekoschematy Pan aplikuje?**

Przede wszystkim ekoschemat integrowanej produkcji roślin (IP).

- 3. Jeśli korzysta Pan z ekoschematów, to czy postrzega je Pan jako wsparcie we wdrażaniu dobrych, znanych Ci wcześniej praktyk, czy raczej zachętę do zmian i innowacji?**

Ekoschematy bardziej wspierają moje praktyki, ale także mogą być zachętą do dalszych innowacji dla innych rolników i sadowników, w tym rozwijanie technologii rolnictwa 4.0 dla zrównoważonej produkcji. Dla mnie ekoschematy to wsparcie dla działań, które już wcześniej wdrożyłem w moim gospodarstwie.

- 4. Jakie są Pana zdaniem największe bariery we wdrażaniu rozwiązań z zakresu zrównoważonego rozwoju w rolnictwie, w tym w korzystaniu z ekoschematów**

Wiele kontroli, certyfikacji i norm. Proces certyfikacji jest czasochłonny, a jego złożoność może zniechęcać, szczególnie mniejsze gospodarstwa.

- 5. Jakie ekoschematy warto byłoby wdrożyć (inne, nowe)?
Jakie rozwiązania by Pan rekomendował?**

W moim przypadku (sadowników) zwiększenie wymagań i poziomów w poszczególnych wskaźnikach np. w substancjach czynnych czy zapyłaniu nie jest problemem. Takie podejście może podkreślić wysoką jakość i zgodność produkcji z normami. Dodatkowe kontrole pozwalają udowodnić, że stosuje nowoczesne, zrównoważone technologie.

- 6. Co musiałoby się zmienić, żeby wdrażanie i korzystanie ze ekoschematów było dla rolników łatwiejsze i korzystniejsze?**

Nie mam problemu z ekoschematami tak jak wyżej, ale ogólnie dla wielu rolników potrzebne są uproszczenia – mniej skomplikowane procedury, ograniczenie biurokracji i częstotliwości kontroli. Ważne jest też, żeby cele ekoschematów były bardziej realistyczne, zamiast nadmiernie rygorystycznych wymogów tj. Europejski Zielony Ład.

Kwestionariusz

dr inż. Tomasz Żelaziński – adiunkt w Katedrze Inżynierii Produkcji, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Gospodarstwo rodzinne (10 ha, centralna Polska), produkcja warzyw – głównie fasola szparagowa na zielone strąki.

1. Dlaczego korzysta Pan z ekoschematów? Jeśli tak, to od kiedy?

Korzystamy z wybranych praktyk w ramach ekoschematów głównie ze względów ekonomicznych. W obecnych realiach rynkowych każde dodatkowe, przewidywalne źródło dochodu ma znaczenie dla stabilności gospodarstwa. Z tego rodzaju płatności korzystamy od 2023 roku, czyli od momentu ich wprowadzenia. Z perspektywy ostatnich dwóch lat mogę powiedzieć, że ekoschematy stały się stałym elementem planowania produkcji – uwzględniamy je już na etapie układania zmianowania i organizacji prac w gospodarstwie.

2. Na jakie ekoschematy Pan aplikuje?

Aplikujemy głównie na ekoschematy związane z zasiewem międzyplonów ozimych. W gospodarstwie warzywniczym międzyplony są bardzo ważnym elementem technologii – poprawiają strukturę gleby, ograniczają erozję i wspierają gospodarkę materią organiczną. Uprawy zbóż w naszym gospodarstwie pełnią raczej funkcję zmianowania niż produkcyjną. W poprzednich latach realizowaliśmy również praktykę związaną z wymieszaniem słomy po pszenicy, co dobrze wpisuje się zarówno w założenia ekoschematów, jak i w racjonalne gospodarowanie materią organiczną.

Obecnie większą uwagę zwracamy na dobór gatunków w mieszkach międzyplonowych – tak, aby poza spełnieniem wymogów formalnych przynosiły realne korzyści agrotechniczne (np. poprawa struktury gleby czy ograniczenie presji chwastów).

3. Jeśli korzysta Pan z ekoschematów, to czy postrzegasz je jako wsparcie we wdrażaniu dobrych, znanych Ci wcześniej praktyk, czy raczej zachętę do zmian i innowacji?

W moim przypadku jest to przede wszystkim wsparcie dla praktyk, które i tak są niezbędne przy intensywnej produkcji warzywniczej. Traktuję je raczej jako dodatek finansowy za działania, które już wcześniej były wdrażane w gospodarstwie. Natomiast z szerszej perspektywy widać, że ekoschematy mogą pełnić rolę bodźca do zmian – szczególnie w gospodarstwach o mniej intensywnym charakterze produkcji, np. zbożowych czy mieszanych. Tam mogą realnie przyspieszać wdrażanie praktyk poprawiających jakość gleby czy ograniczających presję środowiskową. Nadal jednak kluczowe znaczenie ma opłacalność produkcji, stabilność cen i możliwość zbytu. Ekoschematy powinny być formą zachęty i nagrody, a nie głównym czynnikiem determinującym decyzje produkcyjne – moim zdaniem dobrze, że nie są obowiązkowe.

4. Jakie są Pana zdaniem największe bariery we wdrażaniu rozwiązań z zakresu zrównoważonego rozwoju w rolnictwie, w tym w korzystaniu z ekoschematów?

Największą barierą pozostaje niestabilność cen produktów rolnych i ogólna niepewność ekonomiczna. Wdrażanie wielu praktyk wiąże się z dodatkowymi kosztami – zakupem nasion, dodatkowymi zabiegami czy większym nakładem pracy. W ostatnich latach rolnicy są bardziej ostrożni w podejmowaniu decyzji inwestycyjnych, szczególnie jeśli zwrot z tych działań nie jest jednoznaczny lub jest rozłożony w czasie. Drugim istotnym problemem jest złożoność systemu – liczba wymogów, punktacja, dokumentacja oraz ryzyko kontroli. Dla wielu gospodarstw, zwłaszcza mniejszych, może to być czynnik zniechęcający. Świadomość ekologiczna rolników rośnie, ale w praktyce decyzje nadal są w dużej mierze uzależnione od rachunku ekonomicznego.

5. Jakie ekoschematy warto byłoby wdrożyć (inne, nowe)? Jakie rozwiązania by Pan rekomendował?

Zakres obecnych ekoschematów jest szeroki i obejmuje większość istotnych praktyk. Bardziej niż nowych schematów potrzeba uproszczenia i większej elastyczności obecnych. Ciekawym rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie podstawowego wsparcia już za samo przystąpienie do programu – jako formy zachęty dla gospodarstw, które dopiero zaczynają wdrażać bardziej zrównoważone praktyki. Obecny system punktowy, konieczność „zbierania” praktyk i późniejsze zobowiązania mogą być postrzegane jako zbyt skomplikowane. W efekcie część rolników rezygnuje, mimo że prawdopodobnie część działań i tak realizuje w praktyce.

6. Co musiałoby się zmienić, żeby wdrażanie i korzystanie z ekoschematów było dla rolników łatwiejsze i korzystniejsze?

Przede wszystkim uproszczenie procedur oraz większa przejrzystość zasad. Rolnik powinien mieć jasność, co dokładnie musi zrobić i jakie będą z tego korzyści. Bardzo istotne byłoby rozwinięcie systemu szkoleń – praktycznych, bezpłatnych, dostępnych lokalnie lub online – obejmujących zarówno kwestie formalne (dopłaty), jak i realne aspekty agrotechniczne. Duże znaczenie ma też cyfryzacja – lepsze, bardziej intuicyjne narzędzia do składania wniosków i prowadzenia dokumentacji. Obecne rozwiązania działają, ale nadal wymagają uproszczenia i lepszego dostosowania do realiów pracy rolnika.

Polska
z natury